

Visszatekintés a Szakkönyvtári seregszemlére

Immár a home office-ból emlékszem vissza a márciusban még megrendezésre került, hagyományosan nagy sikerű Szakkönyvtári seregszemlére. Az EISZ 2020-as kínálatának bemutatása mellett megismerkedhettünk néhány hazai szakkönyvtárunk jelenlegi helyzetével és jövőbeli terveivel. Idén a múzeumi könyvtárak, az egyházi és levéltári könyvtárak képviselői mutatkoztak be.

Elsőként **Lencsés Ákosnak** a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ osztályvezetőjének nagy érdeklődésre számot tartó előadását hallhattuk az **EISZ szolgáltatásairól**. Az EISZ 2020-ban 34 közbeszerzés keretében mintegy 70 adatbázis hozzáférést biztosítja 5,5 milliárd forint értékben 250 intézmény számára. Az egyetemek egy részének nincs rálátása, hogy intézményi szinten mennyit költenek a publikálásra. Az országos EISZ-es szerződések könnyebben nyomon követhetővé és tervezhetővé teszik a hazai open access kiadásokat. 2019-ben becslések szerint 2023 magyar levelező szerzős cikk jelent meg open access módon az EISZ-es szerződéseknek köszönhetően. Ez hozzávetőlegesen 4 millió euró közlésidő (APC) megspórolását tette lehetővé a magyar kutatói közösség számára. Az EISZ open access szerződéseinek általános jellemzői: A szerződés az adott konzorciumban részt vevő intézményekhez affiliált levelező szerzők elfogadott cikkeire vonatkozik. A szerződés keretében megjelenő cikkekkel kapcsolatban sem az intézménynek, sem a szerzőnek nincsenek további anyagi kötelezettségei. A jogosultság ellenőrzését az intézményi adminisztrátor végzi. Ez egy új feladat a könyvtárosok számára. Az egyes kiadók különböző munkafolyamatokat alkalmaznak az open access publikálással kapcsolatban. Az eltérő gyakorlatokat az EISZ honlapján napra készen összegezik. Az oldalon ellenőrizhetők a címlisták, a jogosult publikációs típusok, a licenc lehetőségek; elérhetők a szerzői útmutatók.

<http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access/359-open-access-megallapodasok.html>

Nagy örömmel értesültünk az Elsevier újbóli elérhetőségéről. A magyar tárgyalóbizottság 2019 nyarán bejelentette, hogy megállapodott az Elsevier kiadóval. A megállapodás értelmében 2019 második félévétől a kiadó megnyitotta a hozzáférést az előfizető intézmények számára. Az országos összefogásnak köszönhetően, a fél éves hozzáférés nélküli időszakot követően a kiadó több kiemelt szempontot is elfogadott a magyar fél részéről: az új szerződés nem tartalmaz áremelkedést 2018-hoz képest; biztosítja a magyar levelező szerzők cikkeinek open access megjelenését minden további költség nélkül – ez éves szinten 1000 tanulmány nyílt hozzáférést tesz lehetővé. A Taylor&Francis a megrendelő nyilatkozatok feldolgozása után új ajánlatot nyújtott be az EISZ számára. Az EISZ éves munkatervéhez nem igazodó új ajánlat korábban megszerzett jogok visszavonásáról, illetve külön költségen történő megváltásáról szól. Az EISZ Titkársága a rendkívüli helyzet miatt konzultációt folytatott a konzorciumi tagintézmények képviselőivel. Az intézményi képviselők egyetértettek abban, hogy elutasítják a szerződési feltételek egyoldalú, az éves munkatervtől eltérő módosítását. Az intézmények készek „bojkottálni” a kiadó tartalmait, amennyiben nem biztosítja az EISZ intézményi köre számára a korábbi megállapodás szerinti feltételeket. 2020 elején az EISZ megkötötte a Springer Nature kiadó e-könyveire vonatkozó kétéves szerződést. A tervezett modell kétéves keretszerződést jelent, azonban a folyóiratcsomagokhoz képest lényegesen eltérő feltételekkel: a Springer e-könyv-csomagjai minden esetben örökáras beszerzésként az intézmény tulajdonába kerülnek; az intézmények az év során bármikor dönthetnek egy-egy csomag beszerzése mellett, a szerződésben rögzítve van, hogy egy év során minimálisan mekkora összeget fordít az EISZ a beszerzésre, amennyiben a beszerzések értéke eléri a szerződésben meghatározott maximum összeget, új közbeszerzési eljárást kell indítani. Bízunk benne, hogy a fenti szerződés mintájára más kiadókkal is lehetségessé válik alternatív e-könyv beszerzési módokra lefolytatni a

közbeszerzési eljárást. Az EISZ hozzáférést biztosít a magyar kiadók szolgáltatásaihoz is. Ezek közül kiemelkedik az Arcanum Digitális Tudománytár. Az EISZ álláspontja szerint az ADT közkinccs jellegű szolgáltatás. Az EISZ 2020-tól a költségek jelentős emelkedése miatt nem tudja biztosítani az intézmények hozzáférését az ADT-hez. 2016 és 2019 között az adatbázis 100% központi támogatást élvezett, így az EISZ tagintézményei további költségek nélkül vehették igénybe az adatbázist. 2019-ben 251 tagintézményből 93 kizárólag 100%-ban támogatott szolgáltatásokat vett igénybe. A kialakult helyzet közös szakmai állásfoglalást és együttműködést kíván, hogy a hazai szakmai közösség érdekei érvényesüljenek – az Elsevier és a Taylor&Francis esetéhez hasonlóan. A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) céltámogatás keretében biztosítja a határon túli magyar intézmények hozzáférését az online szakirodalomhoz. A támogatás fedezi a kedvezményezett intézmények minden előfizetési költségét az EISZ-en keresztül. 2019-ben 26, 2020-ban 40 intézmény számára biztosítja a lehetőséget. Így potenciálisan a környező országokban élő 2 millió fős magyarság számára válik elérhetővé 8000 magyar e-könyv. Az intézményeknél helyszíni képzéssel igyekeznek elősegíteni a források használatát. Az intézmények között települési könyvtárak, múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek is megtalálhatók – összesen 6 ország 24 településén. Az EISZ 2020-ban nem szervezi meg Budapesten a Focus on Open Science konferenciát. A továbbiakban csak korlátozott mértékben szervez információs napokat. Előnyben részesíti az online képzéseket. A könyvtárosokat elérő információs napok helyett szeretnének a kutatókat, egyetemi hallgatókat célzó rendezvényekre összpontosítani. Előnyben részesítik a „how to publish” típusú szemináriumokat. A kiadói információs napok helyett a MOKSZ-szal és a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárával együttműködve szeretnének lehetőséget biztosítani a nemzetközi és hazai kiadóknak a bemutatkozásra a „Tudomány határok nélkül” című két napos rendezvény keretében.

Péterfi Rita az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főigazgatója „**A változásban rejlő lehetőség, avagy merre tart az OPKM**” címmel tartotta meg előadását. A könyvtár számára otthont adó Tündérpalota jelenti az állandóságot a gyakori fenntartóváltások idején. Az állandóan változó környezetben a munkatársak kreativitása a legfőbb érték, amelyre támaszkodni lehet. Nagyon fontos más intézményekkel való együttműködésben rejlő lehetőségek kihasználása. Az Országos Pedagó-

giai Könyvtár nyilvános, tudományos szakkönyvtár. A teljesség igényével gyűjti a magyar oktatáspolitikai, neveléstudományi, nevelés- és ifjúságszociológiai dokumentumokat, a magyar tankönyveket, az iskolai értesítőket, továbbá a hazai gyermek- és ifjúsági irodalmat. Válogatva gyűjti a fenti szakterületek külföldi irodalmát. A könyvtári állomány mintegy 600 ezer kötet könyvből, folyóiratból és nem hagyományos dokumentumból áll. Az országban a legteljesebb idegen nyelvű pedagógiai szakkönyv- és szakfolyóirat-állománnyal rendelkezik. A könyvtár állományában mintegy 4800 kötet muzeális értékű régi könyv található, elsősorban pedagógiai szakkönyvek, tankönyvek és gyermekkönyvek. A könyvtár nagy gondot fordít különféle szolgáltatásai fejlesztésére, webináriumokat rendez, szervezi a Bod Péter Országos Könyvtárhasználati Versenyt.

A Petőfi Irodalmi Múzeum fősztályvezetőjének, **Bánki Zsoltnak** az előadását „Jelentéssel bíró gyűjtemény – a PIM gyűjteményei a szemantikus térben” – címmel hallhattuk. A PIM gyűjteményének alapját a Jókai-hagyaték és a Petőfi Társaság gyűjteménye képezi. Tartalmaz a gyűjtemény könyveket (jellemzően első kiadásúakat), időszaki kiadványokat, kisnyomtatványokat, kéziratokat és hagyatékokat is. A PIM könyvtárában úttörő kutatásnak lehetünk tanúi, mégpedig a könyvtár csatlakozásának a szemantikus webhez. „A szemantikus web nem egy önálló web, hanem a jelenleginek a kiterjesztése, ahol az információnak jól definiált jelentést adunk, amely elősegíti a számítógépek és az emberek közti együttműködést. Az első lépéseket már megtettük abban az irányban, hogy a jelenlegi web struktúrájába beleszójuk a szemantikus webet. A közeli jövőben ezek a fejlesztések jelentős új funkciókat kaphatnak, ahogy a gépek egyre alkalmasabbak lesznek azon adatok feldolgozására és „megértésére”, amelyeknek ma csupán a megjelenítésére képesek.” (Tim Berners-Lee et al. 2001.) A számítástudomány új kutatási fejlesztési irányának a célja, hogy kényelmesebb tegye a világhálón lévő tartalmak keresését. A jelentést kell kódolni, úgy, hogy a számítógép is tudja, hogy mire gondolunk. Ezért az adatokat, metaadatokat állandó azonosítókkal látják el. A cél az adatok közötti kapcsolatok megkeresése és megjelenítése a gép segítségével.

A múzeumi könyvtárak bemutatkozásának sorát egy vidéki könyvtár, a miskolci Herman Ottó Múzeum Könyvtára zárta. **Zahuczky László** osztályvezető könyvtáros előadását „**Könyvtár múzeumi környezetben, 120 éve Miskolcon**” címmel tartot-

ta meg. A gazdag történelmi múlt áttekintése után a jelen gondjaira terelődött a szó. A könyvtár feladata a múzeum munkatársainak szakirodalommal való ellátása, a kutatástámogatás, segítségnyújtás a tudományos munkában. A könyvtár DJP (Digitális Jólét Program) Pontként működik. Az egyszemélyes könyvtár 2019 óta elektronikus katalógust épít Corvina rendszerben. A további tervek között szerepel a teljes állomány retrospektív katalogizálása, csatlakozás az EISZ-hez, és a Minősített Könyvtár cím elnyerése.

Közben a 20 éves Könyvtári Intézet két munkatársa **Fehér Miklós** igazgató és **Tóth Máté** a Kutatási és Szervezettefejlesztési Osztály osztályvezetője „**A Könyvtarak.hu**” portál elindításáról beszélt. Valamennyi hazai könyvtár csatlakozását várják a könyvtári szolgáltatásaik megismertetése céljából.

A délutáni ülés szak keretében néhány egyházi és levéltári könyvtárral ismerkedhettünk meg. Elsőként „**Múlt és jövő kihívásai – Megújuló szolgáltatások az OR-ZSE Könyvtárában**” címmel **Tamási Balázs** az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem Könyvtárának igazgatója mondta el előadását. Az ORZSE könyvtára hazánk legnagyobb hebraisztikai, judaisztikai szakkönyvtára, egyházi felsőoktatási könyvtár, a magyar zsidóság muzeális könyvgyűjteményének őrzője. Gyűjteménye Európában is az egyik legjelentősebb zsidó egyházi könyvgyűjtemény. Egész Európában egyedülálló, hogy a rabbiképző alapításától, 1877-től máig ugyanott működik. A könyvtár kiemelt feladata a különleges gyűjtemény megőrzése, restaurálása, digitalizálása, az állomány számbavétele, könyvtári feldolgozása. A 17.-19. századi könyvek bemutatására muzeális könyvtári tér kiépítését tervezik.

A Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár és Teológiai Szakkönyvtár bemutatkozásával folytatódott a délutáni ülés szak. **Bálint Ágnes** általános igazgatóhelyettes előadását hallgathattuk „**Identitásképző hagyományok és változások ma a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában**” címmel. A város szívében elhelyezkedő könyvtár 130 éves múltat tekint vissza. A könyvtár napjainkban kutatóhelyként és kiállítóhelyként is működik. Az 500 év a könyvkötések tükrében című kiállítás keretében „A Nagykönyvtár válogatott kincsei fél évezredes időutazásra hívják a látogatót. Utunk a könyvnyomtatás feltalálásától a modern ipari termék kialakulásáig vezet. A bőrtől a pergamenig, az aranytól a papíron át a műanyagig különböző anyagokkal talál-

kozhatunk. Megismerhetjük a debreceni mesterek történetét, akik több jellemző kötéstípust is kialakítottak.” A könyvtár másik jelentős kiállítását a „**Forradalmárok, utazók, kivándorlók**” címmel rendezték meg. „**Az első magyar utazók útleírásai a 19. század közepén jelentek meg, amelyek nagyban befolyásolták, hogy mit gondoltak itthon Amerikáról. Bölöni Farkas Sándor és Haraszthy Ágoston tollából születtek az első beszámolók az Egyesült Államokról. Bölöni könyve közölte a Függetlenségi Nyilatkozat szövegét és az USA Alkotmányának egyes részeit az egyenlőségről, a szólásszabadságról, a vallásszabadságról, ezért a cenzorok betiltották.**” A könyvtár kiemelt figyelmet fordít a felhasználóképzésre, a könyvtárpedagógiára, a rendhagyóórákra és az olvasótoborzásra is.

Végül **Berecz Ágnes** előadásával zárult az egyházi könyvtárak bemutatkozása. Berecz Ágnes a Ráday könyvtár gyűjteményigazgatója, előadásának az „**Épülni és építeni**” címet választotta. A Ráday Könyvtár alapja (a mai könyvtár muzeális különgyűjteménye) a Ráday-család főúri magánkönyvtára. Bár hagyományosan Ráday Pált tekintjük alapítónak, valószínűleg már a 17. században is tekintélyesebb könyvgyűjtemény lehetett a család birtokában. A családi tradíciókat folytatva a könyvtár fennmaradt állományának túlnyomó többségét Ráday Pál fia, Ráday Gedeon gyűjtötte össze a 18. század folyamán. A könyvtár sok értékes könyvritkasággal rendelkezik. 1861-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület budapesti Teológiai Akadémiája számára vásárolták meg a gyűjteményt. 1912 nyarán költöztették az állományt a Ráday utca 28-as számú épülettömb földszinti részébe. Amikor a Ráday-család utolsó férfitagja 1939-ben elhunyt, a teljes családi levéltár is az egyházkerület birtokába került. A II. világháborúban a könyvtár nem szenvedett kárt. Az államosítás idején – a református egyház és az állam közötti szerződés értelmében – egyházi tulajdonban maradhatott. A tavalyi évben történt sajnálatos tüzeset után a gyűjteményt el kellett költöztetni különböző helyekre a Ráday utcai épületből. A Ráday Gyűjtemény vezetésének alaposan végig kellett gondolnia a fenntartókkal és az egyházi vezetőkkel együtt, hogyan tovább. Az előadás felvázolta a Ráday Gyűjtemény jövőjével kapcsolatos terveket is.

A nap végén levéltári könyvtárak közül kettővel ismerkedhettünk meg. Elsőként **Ekler Péternek** a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Levéltártudományi Szakkönyvtára megbízott könyvtárvezetőjének előadását hallgattuk meg „**Az MNL**

könyvtárai és az MNL OL Levéltár-tudományi Szakkönyvtára könyvtárszakmai feladatok – működés – együttműködés” címmel. A családok és az újkori központi intézmények iratanyagának őrzésére 1756-ban hozták létre a Magyar Országos Levéltárat (Archivum Regni). 1875-ben feladatkörének jelentős kibővítésével szervezték újjá. A Levéltár a Budai Várban emelt új épületben 1923-ban foglalta el helyét (Regnum Archivi). A Magyar Országos Levéltár könyvtára az intézmény újjászervezésével egy időben, 1875-ben jött létre, és 1924/1925-ben költözött jelenlegi helyére. Az első 75 évben egy-egy levéltári tisztviselő kapott megbízást - egyéb feladatai mellett – a könyvtári feladatok ellátására. Az intézmény 1951 nyarán létesített először önálló könyvtárosi állást. 1956-ban könyvtári hálózat jött létre, és a könyvtár a levéltári könyvtári hálózat központjává vált. Illetékességi körébe került a levéltári könyvtárak szakmai felügyelete. 1992-ben egyesült az Országos Levéltár és az Új Magyar Központi Levéltár, ennek következményeként fiókkönyvtárral bővült a MOL könyvtára. A könyvtár a kilencvenes években a Levéltári Osztálytól átvette a külföldi kiadványcsere intézését, majd 2001 és 2012 között megtörtént a teljes állomány elektronikus feldolgozása Corvina adatbázisban. 2012. október 1-jén a Magyar Nemzeti Levéltár létrehozásakor a 9 fővel működő 11. főosztály (Könyvtár) megszűnt az új szervezeti felépítésben. Ugyanakkor könyvtárszakmai többelfeladatokat kapott, ami a megyei levéltári könyvtárak munkájának koordinálását és segítését jelenti. 2013-ban elkezdődött a muzeális dokumentumok állapotának felmérése és a leltárkönyvének elkészítése (kb. 13 ezer kötet). MNL szinten közös könyvtári adatbázis és könyvtári rendszer létreho-

zása a program megvásárlásának engedélyezésével indult 2015-ben. 16 megyei levéltár rendelkezett ekkor könyvtári adatbázissal nyolcféle elektronikus rendszerben. Az adatbázisok konverzióval, ellenőrzés után kerültek a közös Corvina rendszerű adatbázisba (2016 végére összesen 324 ezer rekord).

Ezután került sorra Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Könyvtára, amelyről **Jobst Ágnes** könyvtárvezető beszélt „**A szakkönyvtár feladatai a Történeti Levéltárban**” címmel. A Történeti Hivatal megalakításának idején a levéltári anyag feldolgozását elősegítő és a tudományos kutatást támogató kézikönyvtár jött létre A Történeti Levéltár Könyvtára nem nyilvános intézményi szakkönyvtár. A könyvtár állományrészeinek kialakítása a proveniencia, vagyis a dokumentumok közös eredetének elvén nyugszik. A három gyűjteményrész a következő: a Belügyminisztérium által átadott, ún. A-anyag könyvészeti része, ugyancsak a Belügyminisztériumtól örökölt állambiztonsági szakirodalom, a Történeti Levéltár munkáját segítő – saját gyűjtésű – szakkönyvtár. A könyvtár kiemelt feladatai közé tartozik az 1945 utáni korszakra, főként a politikai rendőrség és a titkosszolgálatok működésére vonatkozó szakirodalom gyűjtése, a munkatársak publikációinak regisztrálása, és az Állambiztonsági bibliográfia összeállítása (válogatott bibliográfia az 1945–1990 közötti időszakra vonatkozóan).

Összeállította:
Prokné Palik Mária
(BME OMIKK)

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

Berke Barnabásné
Fonyó Istvánné
Hegyközi Ilona
Nagy Gyula
Prokné Palik Mária
Zeller Rozália
Zsömle Viktor